

спостереження, анкетування, бесіди, математичну статистику цієї здатності з деякими «константами», прийнятими за еталон порівняння. На основі теоретичного дослідження проблеми лідерства та розвідок сучасних науковців визначено критерії сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів: когнітивно-потребовий (потреба в лідерстві, усвідомлення значущості сформованої лідерської компетентності для майбутньої професії, умотивованість щодо високих професійних досягнень, бажання досягати поставлених цілей, прагнення формувати та вдосконалювати лідерську компетентність через набуття теоретичних загальнонаукових, психолого-педагогічних знань, необхідних для розвитку лідерського потенціалу), професійно-діяльнісний (сформованість організаційних і комунікативних умінь та навичок, необхідних для здійснення ефективної лідерської діяльності, що забезпечують здатність здобувачів працювати в команді, застосовувати отримані знання в процесі професійно-педагогічної практики), та особистісно-рефлексивний (розвиток лідерських рис та якостей, необхідних для успішної реалізації освітньої діяльності, усвідомлення механізмів власної лідерської діяльності та оцінка власного лідерського потенціалу). Наголошено, що визначені критерії характеризуються такими показниками: усвідомлення лідерства як цінності, бажання успішно реалізувати себе в професії та житті, якість знань, необхідних для сформованості лідерської компетентності (повнота, глибина, дієвість); здатність застосовувати на практиці лідерські уміння (комунікативні, організаторські, інтелектуальні, творчі, професійні тощо), здатність до ефективного виконання ролі лідера в професійній діяльності, уміння командної взаємодії; лідерські якості, що виявляються як у контексті фахової роботи, так і поза її межами, здатність до самоаналізу лідерської діяльності, узгодження внутрішньої оцінки себе із зовнішніми вчинками. Виділено три рівні оцінювання сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів за кожним критерієм: високий, середній і низький.

Ключові слова: лідерська компетентність, критерії, показники, рівні, майбутні педагоги, заклад вищої освіти.

УДК 378.147:33-051

EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE PROCESS OF FORMING SOFT SKILLS OF FUTURE ECONOMISTS IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ганна Попова

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: annapopova7146@gmail.com
ORCID 0000-0002-8286-9134
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Hanna Popova

Ph. Din Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: annapopova7146@gmail.com
ORCID 0000-0002-8286-9134
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

Григорій Кульбака

здобувач 3 курсу третього
(освітньо-наукового) рівня вищої
освіти освітньої програми
«Освітні, педагогічні науки»
E-mail: grigoriykulbaka@gmail.com
ORCID 0009-0007-6203-9751
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Hryhorii Kulbaka

getter of the 3st year of the third
(educational and scientific) level of higher
education of the educational program
“Educational and Pedagogical Sciences”
E-mail: grigoriykulbaka@gmail.com
ORCID ID 0009-0007-6203-9751
SHEI “Donbas State Pedagogical
University”, Ukraine

ABSTRACT

The article analyzes the educational and methodological support for the development of soft skills among future economists in higher education institutions. The key soft skills essential for economic professionals have been identified, including analytical and critical thinking, leadership, communication skills, time management, adaptability and flexibility, emotional intelligence, and teamwork.

It is noted that at Donbas State Pedagogical University, future economists are trained under the educational (educational-professional) program Accounting and Taxation, developed by a working group consisting of academic staff from the Department of Management and Administration, employer stakeholders, students, and graduates. The analysis of this program confirms the presence of general and specialized competencies, as well as corresponding learning outcomes reflecting soft skills, integrated into both mandatory and elective educational components. These components are designed to foster the development of these skills throughout the learning process.

A detailed examination of course syllabi and a selection of elective components highlights their significance in shaping the soft skills of future economic professionals, considering the course objectives and expected learning outcomes proposed by the authors. A particular emphasis is placed on the elective course Leadership and Career Management, which significantly contributes to the formation of soft skills. Upon completion of this course, students will demonstrate learning outcomes that reflect the development of soft skills, including understanding leadership concepts and styles, applying self-management tools, designing an individual career trajectory, assessing their leadership competencies, building effective communication, making well-informed career decisions, and developing emotional intelligence.

It is concluded that this approach to training future economists will cultivate a new generation of competent and competitive professionals capable of successfully adapting to the challenges of professional activity, achieving personal goals, and pursuing continuous self-development through the acquisition of soft skills during their education.

Key words: *economist, educational program, course syllabus, accounting and taxation, educational component, elective component, soft skills.*

Актуальність теми. Останні роки Україна стикається з низкою системних викликів, зумовлених пандемією COVID-19, повномасштабною російською військовою агресією та їх впливом на всі галузі національної економіки. Вища освіта не стала винятком: вимушена трансформація навчального процесу

призвела до широкого впровадження дистанційного навчання, яке донині залишається єдиним доступним форматом організації освітнього процесу в більшості регіонів нашої країни. Попри адаптацію до нових умов, здобуття освіти у віртуальному середовищі має низку проблемних аспектів, бо суб'єкти освітньої діяльності стикаються з ускладненням комунікацій, труднощами з організацією командної роботи, обмеженнями в розвитку навичок презентації та аргументації власної думки.

У найближчому майбутньому Україну чекає повоєнне відновлення всього національного господарства, а це значить, що наразі в закладах вищої освіти формується нове покоління фахівців, зокрема й економістів, яке буде брати участь у надзвичайно важливих процесах відбудови, налагодження ефективної роботи підприємств, галузей та економіки загалом. Зазначимо, що зараз у ЗВО приділено значну увагу професійному формуванню фахівців-економістів із високим рівнем загальних і спеціальних компетентностей, здатних реалізовувати набуті знання в складних умовах фахової діяльності. Водночас динамічне професійне середовище потребує фахівців, здатних швидко адаптуватися до змін, налагоджувати ефективну комунікацію у фаховому осередку, злагоджено працювати в команді, критично мислити та виявляти лідерські якості. Ідеться про наявність розвинених soft skills майбутніх фахівців економічної галузі, тому на особливу увагу заслуговує формування їх в освітньому процесі ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблема загалом та окремі її аспекти дотепер жваво обговорюються в науковому осередку. Дослідників цікавить фахова підготовка майбутніх економістів, зокрема питання формування їхньої готовності до професійної діяльності (Б. Барчі, О. Воронова, І. Галушак, О. Кірдан, В. Кобець, О. Мартиненко, М. Марценюк та ін.), професійної компетентності (С. Головка, Л. Гончар, Л. Новицька, Л. Сидорчук, П. Ткаченко, К. Цицюра, Т. Ямкова, О. Ямковий та ін.). Чималий науковий доробок присвячено вивченню особливостей формування та розвитку soft skills у майбутніх фахівців різних спеціальностей та спеціалізацій. Так, значущість м'яких навичок у майбутніх менеджерів досліджували Л. Бондарчук, Ж. Діденко, Г. Мешко, О. Мешко, І. Наместюк, С. Поліщук, Ю. Ямполь та інші науковці; у майбутніх маркетологів – В. Євтушенко, Н. Кучинова, А. Мозгова, Г. Мозгова, Ю. Процишин та ін.; у майбутніх педагогів та психологів – О. Брюховецька, С. Наход, Д. Половинка, І. Чаусов та ін. Незначне коло досліджень присвячено опрацюванню окремих soft skills у майбутніх економістів, зокрема соціальної креативності (О. Поєзднік), здатності до аналітичного мислення (П. Ткаченко), комунікативної компетентності (І. Варнавська, В. Тимкова, І. Харченко), лідерських якостей (Е. Воронцова, Ю. Івженко, О. Літвінчук, Г. Ковальчук). Попри актуальний науковий контент, констатуємо брак досліджень щодо вивчення процесу формування soft skills саме в майбутніх економістів під час здобуття вищої освіти.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є аналіз навчально-методичного забезпечення процесу формування soft skills майбутніх економістів у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наразі є стереотипна думка про необхідність soft skills (з англ. – м'які навички) лише фахівцям професійної групи «Людина –

людина», до якої належать педагоги, психологи, лікарі, менеджери, маркетологи тощо. Натомість представників професій «Людина – знакова система», до якої належать економісти (аналітики, фінансисти, бухгалтери, аудитори та ін.), здебільшого наділяють уміннями проводити розрахунки, аналізувати результати та визначати тенденції, формувати звіти в різні фінансово-економічні інституції, планувати, прогнозувати економічний розвиток організацій тощо. Ідеться про наявність у таких фахівців *hard skills* (з англ. – тверді, жорсткі навички) як основного підґрунтя їхньої успішної професійної самореалізації. Не применшуючи значущості жорстких навичок, зазначимо, що в поєднанні із *soft skills* у фахівця окреслюються більші можливості успішного працевлаштування, просування кар’єрними сходами, разом вони сприяють становленню висококваліфікованих професіоналів та їхній успішній реалізації як у фаху, так і в повсякденному житті (Коляда, Кравченко, 2020).

Дослідницькі погляди щодо сутності поняття «*soft skills*» доводять їх надпрофесійний, надпредметний характер, учені акцентують на особливій значущості м’яких навичок у професійній і соціальній діяльності людини, що виявляється в її здатності до ефективних комунікацій із довкіллям, в адаптивності та гнучкому реагуванні на зміни середовища, в умінні долати стресові стани, у командній взаємодії й лідерстві тощо. Високий рівень розвитку *soft skills* дозволяє фахівцю збільшувати продуктивність, досягати конкурентоспроможності на ринку праці та сприяє успіху в усіх життєвих галузях. Дослідники одностайні в тому, що м’які навички формуються під час здобуття освіти й життєвого та професійного досвіду особистості (Коляда, Кравченко, 2020; Морозова, 2021).

Особисте розуміння поняття «*soft skills*» та специфіка фінансово-економічної галузі, де має працювати майбутній фахівець-економіст, уможливили визначити м’які навички, що мають бути йому притаманними: аналітичне та критичне мислення, лідерство, комунікативні якості, тайм-менеджмент, адаптивність і гнучкість, емоційний інтелект, командна взаємодія тощо.

Концептуальною ідеєю наукової розвідки є аналіз навчально-методичного забезпечення процесу формування *soft skills* майбутніх економістів у ЗВО, що й відображено в її меті. На кафедрі управління та адміністрування Донбаського державного педагогічного університету здійснюється підготовка бакалаврів обліку та оподаткування за освітньою (освітньо-професійною) програмою «Облік і оподаткування» (далі ОП). ОП розроблено відповідно до Стандарту вищої освіти України галузі знань 07 Управління та адміністрування, спеціальності 071 Облік і оподаткування першого (бакалаврського) рівня, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 19.11.2018 р. № 1260 (Освітня (освітньо-професійна) програма «Облік і оподаткування», 2024). Розробниками ОП є робоча група, до складу якої входять висококваліфіковані науково-педагогічні працівники кафедри, стейкхолдери-роботодавці, здобувачі й випускники. Робоча група регулярно оновлює ОП, оперативно реагуючи на суспільні виклики, зміни в законодавстві, останнє оновлення відбулося в червні 2024 р.

В ОП окреслено таку мету: підготовка фахівців із високою професійною майстерністю, творчим і духовним потенціалом, готовністю адаптуватися до змін, ефективно розв’язувати комплексні завдання та проблеми в

економічній діяльності, що передбачає формування загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, необхідних для організації обліку, оподаткування, аудиту й аналізу діяльності суб'єктів господарювання через органічне поєднання освітньої, наукової, інноваційної діяльності на основі студентоцентризму, академічної доброчесності та соціальної відповідальності (Освітня (освітньо-професійна) програма «Облік і оподаткування», 2024 р.).

Докладний аналіз ОП уможливив визначити, що до загальних компетентностей (ЗК), які відображають *soft skills* чи їх складники, можна віднести здатність працювати в команді (ЗК 3) і здатність застосовувати *soft skills* (м'які навички) в практичних ситуаціях (ЗК 16). Їм відповідають такі програмні результати навчання (ПРН): уміти працювати як самостійно, так і в команді, виявляти лідерські якості та відповідальність у роботі, дотримуватися етичних принципів, поважати індивідуальне та культурне різноманіття (ПРН 17); виконувати професійні функції з урахуванням вимог соціальної відповідальності, трудової дисципліни, уміти планувати та управляти часом (ПРН 20). Зауважимо, що спеціальні компетентності (СК) здебільшого відображають *hard skills*, проте є певні СК, які відповідають вищезазначеним ПРН, зокрема: використовувати математичний інструментарій для дослідження соціально-економічних процесів, розв'язання прикладних завдань у галузі обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування (СК 2); проводити аналіз господарської діяльності підприємства та фінансовий аналіз для прийняття управлінських рішень (СК 5); проводити аналіз господарської діяльності підприємства та фінансовий аналіз для прийняття управлінських рішень (СК 9); здатність застосовувати етичні принципи під час виконання професійних обов'язків (СК 10); демонструвати розуміння вимог щодо професійної діяльності, зумовлених необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави (СК 11). В ОП відзначено обов'язкові освітні компоненти (ОК), які забезпечують формування зазначених вище компетентностей та програмних результатів навчання, серед яких: Професійна етика, естетика, Психологія професійної діяльності, Вступ до фаху та університетська освіта, Економіка підприємства, Бухгалтерський облік, Фінансовий облік, Управлінський облік, Організація підприємницької діяльності, Внутрішній та зовнішній контроль, Менеджмент тощо. Отже, аналіз ОП уможливлює зазначити наявність певних обов'язкових ОК, спрямованих на формування м'яких навичок у майбутніх економістів, які передбачають формування зазначених вище загальних компетентностей, що відображають *soft skills*, досягнення відповідних програмних результатів навчання та в поєднанні зі спеціальними компетентностями (*hard skills*) підготують професійно компетентного фахівця економічної галузі, здатного аналітично й критично мислити, гнучко, адаптивно реагувати на зміни, працювати в команді тощо.

Широкий простір для формування *soft skills* майбутніх економістів відкриває блок вибірових компонентів (ВК), серед яких особливу значущість мають такі дисципліни: Риторика, Управління персоналом, Організаційна поведінка, Фінансове шахрайство та безпека, Стратегічне управління, Комунікативний менеджмент, PR-менеджмент тощо. Аналіз робочих програм ВК довів їх змістовну та практичну цінність для формування м'яких навичок здобувачів, тож проаналізуємо деякі курси більш докладно.

Так, метою вивчення навчальної дисципліни «Комунікативний менеджмент» є формування в здобувачів системи знань й умінь налагоджувати ефективні комунікації на організаційному та міжособистісному рівнях, побудови внутрішньоорганізаційної системи комунікацій. Зауважимо, що розробка робочих навчальних програм ВК передбачає авторський підхід до визначення результатів навчання, яких здобувають студенти по закінченню їхнього вивчення. Тож по вивченню ВК «Комунікативний менеджмент» здобувачі навчатися: володіти вербальними та невербальними засобами комунікацій, стратегіями й тактиками розв'язання конфліктів; налагоджувати ефективні відносини з постачальниками, споживачами, ЗМІ, державними установами, розробляти й розвивати бренд організації; проводити наради, ділові переговори, володіти техніками ефективного ділового спілкування; забезпечувати ефективні інформаційні потоки між структурними підрозділами організації та із зовнішніми цільовими контактними аудиторіями. Аналіз робочої навчальної програми дисципліни «Організаційна поведінка» доводить, що метою її вивчення є формування в майбутніх бакалаврів обліку і оподаткування готовності застосовувати сучасні форми й методи управління поведінкою особистості, групи, організації для підвищення результативності їхньої діяльності. По завершенню її вивчення майбутні фахівці-економісти навчатися: забезпечувати ефективність індивідуальної та групової поведінки в сучасних організаціях; застосовувати методи управління індивідуальною та груповою поведінкою в сучасних організаціях; налагоджувати зв'язки організації з оточенням і формувати позитивні стосунки в колективі; взаємодіяти з людьми та впливати на їхню індивідуальну й групову поведінку.

Серед дисциплін широкого вибору, запропонованих ОП, неабияку цінність для успішного формування м'яких навичок у майбутніх фахівців-економістів відзначаємо курс «Лідерство і управління кар'єрою». Метою вивчення дисципліни є формування в здобувачів вищої освіти системного розуміння принципів лідерства та управління кар'єрою, розвиток навичок самоменеджменту, ухвалення рішень щодо професійного розвитку й ефективної взаємодії в команді. По завершенню вивчення курсу майбутні фахівці зможуть: розуміти концепції та стилі лідерства (аналізувати різні підходи до лідерства та їх ефективність у різних організаційних контекстах); застосовувати інструменти самоменеджменту (управляти власним часом, ресурсами та стресом для досягнення кар'єрних і професійних цілей); розробляти індивідуальну траєкторію кар'єри (визначати особисті кар'єрні орієнтири, планувати кар'єрний розвиток та адаптуватися до змін на ринку праці); оцінювати власні лідерські компетентності (визначати свої сильні сторони та ті, що потребують розвитку, формувати особистий бренд і професійний імідж); будувати ефективні комунікації (працювати в команді, мотивувати інших, вести переговори та розв'язувати конфлікти); приймати зважені кар'єрні рішення (використовувати методи аналізу можливостей, оцінки ризиків та планування професійного зростання); розвивати емоційний інтелект (усвідомлювати власні емоції, керувати ними та ефективно взаємодіяти з іншими людьми в робочому середовищі).

Отже, аналіз робочих навчальних програм вибіркових дисциплін освітньої програми «Облік та оподаткування» засвідчив їх значущість у процесі формування ключових soft skills майбутніх економістів, що підтверджують

визначені вище результати навчання окремих ВК щодо здатності фахівців налагоджувати ефективні комунікації, ефективно взаємодіяти в команді, виявляти лідерські якості, раціонально розподіляти свій робочий час, розв'язувати конфлікти, керувати емоційними станами тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи, зазначимо, що сучасне динамічне професійне середовище потребує від майбутнього економіста розвинених м'яких навичок, зокрема аналітичного та критичного мислення, лідерства, комунікативних якостей, тайм-менеджменту, адаптивності й гнучкості, емоційного інтелекту, здатності до командної взаємодії. Освітня програма «Облік і оподаткування», за якою здійснено підготовку бакалаврів обліку та оподаткування, спрямована не лише на оволодіння здобувачами професійними компетентностями, а й враховує формування в них soft skills, що відображено в меті ОП («підготовка фахівців із високою професійною майстерністю, творчим і духовним потенціалом, готовністю адаптуватися до змін, ефективно розв'язувати комплексні задачі та проблеми в економічній діяльності»), у робочих навчальних програмах обов'язкових та вибірових освітніх компонентів (загальні, спеціальні та компетентності, програмні результати навчання, результати навчання) тощо. Не применшуючи значущості обов'язкових дисциплін, особливо щодо підготовки висококваліфікованого фахівця економічної галузі, акцентуємо, що вибіровий складник охоплює широке коло навчальних дисциплін, які уможливають сформуванню в здобувачів soft skills як наслідок процесу навчання, зокрема здатності до продуктивної комунікації, гнучкості, управління кар'єрою, лідерства, емоційного інтелекту тощо. Такий підхід до підготовки майбутніх економістів сформує нове покоління компетентних, конкурентоспроможних фахівців, здатних успішно реалізуватися в складних умовах професійній діяльності, досягати особистих цілей, «акме» власного розвитку за допомогою розвинених soft skills.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Коляда Н., Кравченко О. (2020). Практичний досвід формування «soft skills» в умовах закладу вищої освіти. / *Актуальні питання гуманітарних наук*. 3(27). 137–145.

Морозова М. (2021). Розвиток soft skills у майбутніх фахівців економічних спеціальностей. / *Актуальні питання гуманітарних наук*. (42). URL: <https://surl.li/alipvn>.

Освітня (освітньо-професійна) програма «Облік і оподаткування» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 071 – Облік і оподаткування / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2023. URL: <http://surl.li/pgzxv>

REFERENCES

Koliada, N., & Kravchenko, O. (2020). Praktychnyi dosvid formuvannia «soft skills» v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Practical experience in the formation of “soft skills” in an institution of higher education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues in Humanitarian Sciences*, 3(27), 137–145 [in Ukrainian].

Morozova, M. (2021). Rozvytok soft skills u maibutnykh fakhivtsiv

ekonomichnykh spetsialnostei [Development of soft skills in future specialists in economic specialties]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues in Humanitarian Sciences*, 2(42). URL: <https://surl.li/alipvn> [in Ukrainian].

Osvitnia (osvitno-profesiina) prohrama «Oblik i opodatkuvannia» pidhotovky zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 071 – Oblik i opodatkuvannia [The educational (educational and professional) program “Accounting and Taxation” for training applicants of the first (Bachelor’s) level of higher education, specialty 071 Accounting and Taxation]. (2023). DVNZ «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet». URL: <http://surl.li/pgzxv> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано навчально-методичне забезпечення процесу формування *soft skills* майбутніх економістів у закладі вищої освіти. Визначено такі ключові м’які навички, притаманні фахівцю економічної галузі: аналітичне та критичне мислення, лідерство, комунікативні якості, тайм-менеджмент, адаптивність і гнучкість, емоційний інтелект, командна взаємодія.

Зазначено, що в Донбаському державному педагогічному університеті майбутніх економістів готують за освітньою (освітньо-професійною) програмою «Облік і оподаткування», її розробниками є робоча група з науково-педагогічних працівників кафедри управління та адміністрування, стейкхолдерів-роботодавців, здобувачів, випускників. Аналіз відповідної програми уможливив констатувати наявність загальних і спеціальних компетентностей та відповідних програмних результатів навчання, що відображають *soft skills*, в обов’язкових та вибіркових освітніх компонентах, внаслідок вивчення яких вони мають бути сформованими.

Докладне вивчення робочих навчальних програм, низки вибіркових компонентів довело їх значущість щодо формування м’яких навичок майбутніх фахівців-економістів, зважаючи на мету дисциплін та результатів навчання, пропонованих авторами. Відзначено значний внесок у процес формування *soft skills* майбутніх фахівців економічної галузі навчальної дисципліни широкого вибору «Лідерство та управління кар’єрою», по завершенню вивчення якої здобувачі продемонструють результати навчання, що відображатимуть сформованість м’яких навичок (розуміння концепцій та стилів лідерства; застосовування інструментів самоменеджменту; розробка індивідуальної траєкторії кар’єри; оцінювання власних лідерських компетентностей; побудова ефективних комунікацій; ухвалення зважених кар’єрних рішень; розвиток емоційного інтелекту). Зазначено, що цей підхід до підготовки майбутніх економістів сформує нове покоління компетентних, конкурентоспроможних фахівців, здатних успішно реалізуватися в складних умовах професійній діяльності, досягати особистих цілей, прагнути власного розвитку за допомогою сформованих *soft skills* у процесі здобуття освіти.

Ключові слова: фахівець-економіст, освітня програма, робоча навчальна програма, облік і оподаткування, освітній компонент, вибірковий компонент, м’які навички.